

ПАВЛЕ МИЈОВИЋ

КАД ЈЕ ПОДИГНУТА ЊЕГОШЕВА КУЛИЦА У ВИРУ

Читава једна област истраживања о Његошевом доживљавању сусрета са споменицима културе и умјетности, о томе како их је опјевао и описао, што се веома мало истиче, како је и сам градио — не само резиденцијалну биљарду и сакралну меморију Петра I на Ловћену, у којој је пожелио да и сам буде сахрањен, него и одбрамбене, тврђавске објекте: на Цетињу, у Грахову и у Црмници, још стоји недирнута. На неке је успутно скренута пажња приликом дискусије о Његошевом маузолеју на ловћенском Језерском врху¹, али то није довољно за расвјетљавање и ове Његошеве дјелатности. Редовима који слиједе намјеравам да подсетим шта је досад урађено на основу нове архивске грађе о једној Његошевој кули — Кулици у Виру. Не треба, при томе, заборавити да и овакво пригодно подсећање не може замијенити потребу за обавезним истраживањем и анализирањем цјелокупног Његошевог поимања ликовне умјетности и градитељства и његовог личног удјела у грађењу, па и Биљарде, о којој је такође сакупљена нова архивска грађа².

Овдје ћу поводом два значајна датума — 175. годишњице рођења великог Његоша и 141. годишњице издања његовог „Горског вијенца” и, истовремено, грађења вирске Кулице — рећи нешто о томе како је дошло до подизања кулице на Карићу, стјеновитом Врху у подножју Бесца, испод којих се Црмничка и Ораховска ријека састају, чине вир и одатле ријеку Вирштицу. То питање ме је интересовало готово прије двије деценије, а једном приликом сам и писао да би та кула могла бити сагра-

¹ Љ. Дурковић-Јакшић, *Његош и Ловћен*, Библиотека Православље, књ. 5, Београд 1971; П. Мијовић, *Озлоглашено наслеђе*, Обод, Цетиње 1981, 129—138; Исти, *О неким иконолошким питањима Мештровићевог маузолеја на Ловћену*, Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ, бр. 6, 1985, 93—109.

² Ј. М. Миловић, *Петар II Петровић Његош. Грађа 1830—1851*, књ. IV, Титоград 1986, 10.

ђена још за Његошева живота³. Тачном датирању сметало је тада то што је њу Саво М. Мартиновић, у једној пјесми коју је објавио Вук Караџић, приписао књазу Данилу, који је Вир „проширио” и „На Карић ни куле саградио”⁴. Осјећам задовољство што данас могу да кажем како се моја претпоставка обистинила.

Чим је босански паша Осман Мансар (Малџан, Скопљак) премјештен за санџакбега у Скадар, смишљено је и лукаво започео политику подвајања Црногораца ради слабљења Његошеве владе путем подмићавања и давања жита, одијела и оружја онима који би му дошли у Скадар на подворење. Најприје је, у часу Његошевог борављења у Грахову, 28. септембра 1843. године, заузео два острва, Лесендро и Врањину, па тиме спријечио водени саобраћај између свих покрајјезерских села и највећих црногорских пазара, Вира и Ријеке Црнојевића. Колико је то тешко пало Црној Гори видјеће се по кобним посљедицама све до краја Његошевог живота. У наредних осам година он је, ратујући и борећи се на дипломатском пољу, учинио све што је могао не би ли Црној Гори повратио ова два острва, за њу од виталног значаја ради снабдијевања житом из Зете и рибом из Језера. Као што је познато, Његош то није доживио, умро је или, како народ каже, пресвиснуо за Лесендром.

Настала су тако два утврђења на потезу који одваја горњи од доњег дијела Језера, добро наоружана артиљеријом и обезбијеђена снажним посадама. Истовремено су дуж границе према Подгорици и Служу поправљени стари шанчеви и подигнути нови а граница према Ријечкој нахији, Бјелопавлићима, Пиперима и Кучима отворена ради што већег преласка Црногораца под Осман-пашину власт. У таквој ситуацији, заузимање и утврђивање Врањине и Лесендра добило је прворазредни стратешки значај.

Прије но што се изврше историјско-архитектонска и археолошка истраживања на Лесендру и Врањини, што би требало неизоставно и одмах урадити у склопу с истраживањима и конзерваторско-рестаураторским радовима на објектима који су претрпјели посљедице од катастрофалних земљотреса из 1979. године, не може се рећи је ли једна кула — она највећа и кружна, на сред стијене коју чини Лесендро — била подигнута прије или тек те 1843. године заједно с осталим кулицама и бедемом. Не зна се тачно ни је ли црква манастира Врањине остала приближно онаква каква је била у средњем вијеку, кад је подигнута, или је, прије но што је Осман-паша наредио да се сруши и на њено мјесто подигне једна кула, преправљана и прилагођавана захтјевима дугог времена под Турцима. Понешто од тога могло би се још дознати путем археолошких истраживања,

³ П. Мијовић, *Озлоглашено насљеђе*, 122.

⁴ В. Караџић, *Српске народне пјесме V*, Беч 1865, 467.

на што наводе и архивска документа. По писму Едуарда Грија из Котора, од 17. јула 1847. године, Губеријалном предсједништву у Задру, Ј. Миловић⁵ саопштава да је „25. и 26. јуна дошао лађама на Грможур велики број турских зидара и других радника са грађевинским материјалом. . . да подижу кулу. У исто вријеме Турци су спојили двије куле на острвцету Лесендру. Покрили су пријелаз из једне куле у другу”. Из овога се не види јасно о којима је кулама ријеч, мада је логично да би то могле бити оне које су окренуте према брду Међеђе, с којег је Његош, концем новембра 1843. године, лубардом гађао Лесендро⁶, али може бити да је у питању и каква друга градња. Сигурно је, међутим, да остаци грађевина на Лесендру потичу из различитих времена. М. Медаковић је оставио и податак по коме на Врањини тада (1843) „лагумају и до основе разоре Турци стари српски манастир св. Николе”, да би на томе мјесту подигли тврђаву, мада је вјероватније да су мајстори наставили подизање одбрамбеног објекта на његовим горњим дјеловима, изнад унутрашњег хоризонталног вијенца с којег је почињао свод, будући да је обнова цркве (1886) изведена на темељима првобитне богомоље пошто су уклоњени остаци турске куле. Изван црквеног темеља нема остатака грађевина који би упућивали на другачији закључак осим да је кула била настављена на првобитну цркву. Судаћи само по овоме, могло би се рећи да су Врањина и Лесендро не само знаменити због Његошевих настојања да их поврати, него су истовремено и вишеслојни културно-историјски споменици који не би смјели остати без заштите и бриге нашега друштва и државе.

Пуних пет година је Осман-паша водио политику подмићивања и подвајања Црногораца, обећавајући и дајући свакоме ко му дође у Скадар на подворење жита, соли и одијела, а нож, револвер и златни и сребрни накит ако је ко био главар из којег од црногорских села или племена; самоме пак капетану Маркиши Пламенцу из Бољевића лично је припасао даровану сабљу. О овом се потанко није знало док није Ј. М. Миловић открио у Задарском ахиву бројна документа и публиковао их⁷. Пошто је Миловић у низу чланака, а особито у чланцима „О покушају грађења неколико бродова топовњача за Црну Гору”, „О Његошевом путу у Беч 1846/47” и „Напори скадарског везира Осман-паше да завади и покори Црногорце 1846. и 1847”⁸, опширно и систематски изнио и коментарисао нову историјску грађу, овдје

⁵ Ј. М. Миловић, *Петар II Петровић Његош у свом времену*, ЦАНУ. Посебна издања, књ. 5, Титоград 1984, 557—558.

⁶ М. Медаковић, *Петар Петровић Његош*, последњи владајући владика црногорски, Нови Сад 1882, 106—107; Ј. М. Миловић, *исто*, 357.

⁷ Ј. М. Миловић, *Петар II Петровић Његош*. Грађа IV. V. нап. 2.

⁸ *Исто*, *Петар II Петровић Његош у свом времену*, 512—522; 532—540, 541—564.

ћу, само ради бољег разумијевања околности које су довеле до грађења Кулице у Виру, навести неколика податка, користећи се углавном грађом коју објављује Миловић. Из те грађе се види да је Његош покушавао да се путем дописивања споразумије с Осман-пашом. Међутим, док је преговарао, Осман-паша је и даље наговарао и примамљивао Црногорце на побуну. Још 30. септембра 1846. године стигло је у Скадар 160 Пипера, које је Осман-паша лијепо примио и обдарио, а већ 7. октобра се Његош упутио у Беч да тражи страну помоћ. Потом је Перо Томов, Његошев брат и предсједник Сената, јавио да пиперскога и кучкога робља има у Скадру „за 600 душа и више”⁹. Црногорски Сенат се плаши да ће и Мартинићи и цијела Љешанска нахија поћи у Скадар да се покоре. Из преписке се може добро пратити како је ишло придобијање пограничних села, угрожених великом глађу која је те године харала, послјешена затварањем путева којима је на црногорске пазаре допремао жито, затим неком болешћу која је косила народ, нарочито дјецу. Његош је и ове године, као и 1844. и 1846, путовао у Беч да издјејствује помоћ у враћању Врањине и Лесендра. Ради набавке жита из Трста продао је свој велики златни и брилијантски крст. Добио је и помоћ од 20.000 рубаља од Русије, писао је и кнезу Метерниху о питањима разграничења између Црне Горе и Аустрије и тражио да се оно ријеша преговорима чиме је добио међудржавни акт признања црногорске државе; ти су преговори вођени готово пет година (од 1837. до 1841), али, упркос наизглед добрим односима с Црном Гором, Аустрија је, пратећи сваку Његошеву стопу и потез, у ствари увијек ишла наруку турским настојањима да га спријечи. Проничући у све ове сметње да с Портом о границама разговара као с Аустријом, Његош се жестоко борио да ослободи земљу од притиска и да је наоружа и припреми за ефикасан отпор и присједињење отетих дјелова. Ово би требало имати на уму разматрајући дуготрајну и беспомоћну Његошеву борбу да успостави с Осман-пашом нормалне међудржавне односе као што је успио 24. септембра 1842. године са херцеговачким везиром Али-пашом Ризванбеговићем приликом потписивања уговора којим је Црној Гори призната независност¹⁰. Али, све је било узалуд.

Осман-паша је успио да подијели глађу и епидемијом избезумљено пригранично становништво. Придобио је погранична црмничка села, као што је премамио и многа пиперска, бјелопавлићка, љешанска и кучка погранична мјеста да пошаљу своје људе у Скадар ради жита, оружја и одијела. Но, иако је на све то становништво наваљена претешка невоља, није овоме злу — подјели Црне Горе — она била једини узрок. Један од узрока

⁹ Ј. М. Миловић, *Петар II Петровић Његош. Грађа IV*, 396.

¹⁰ Никола I Петровић Његош, *Мемоари, Цетиње—Титоград 1988*, 75. Ј. М. Миловић, *Петар II Петровић Његош у свом времену*, 481—504.

је и главарска самовоља и њихово тешко пристајање на бржу промјену унутрашњег уређења Црне Горе, на њену европеизацију коју је Његош спроводио. Ни он ни остали Црногорци се нијесу мирили с Осман-пашином политиком осујећивања тих намјера. Спрјечавали су све покушаје да се иде у Скадар ради покорења и нијесу бирали средства: затварали су Цеклићане и друге, палили куће Црмничанима, плаћали своје људе да убију вође побуне.

Изгледа да је Његошу посебно тешко пало одвајање једног броја Црмничана и њихово пристајање уз Осман-пашу, иако Црмница није била глађу више погођена но друге нахије. Осим што је водио непрекидну дипломатску акцију за враћање Врањине и Лесендра, он и његов брат Перо нарочито су се усредсређивали на погранична црмничка села и ријешили да одсудну битку с одметницима баш ту поведу. Његош је о тој битки написао дугу пјесму у десетерцу „Кула Ђуришића” и заједно с другом пјесмом „Чардак Алексића” (о једној борби у Малинском) штампаво у Бечу 1850. године¹¹.

Затварање једног броја Црмничана, Ријечана и Катугана у кућу Ника Јовова Поповића Ђуришића у Забесу углавном је вјерно описао, а о том догађају нађена је у архиви Тура Пламенца и једна биљешка Никова сина Малише с именима учесника забарикадираних у Ђуришићевој кући; њих је, по пјесми, било 14, а по овоме документу 20. Његош је бој око куле Ђуришића датирао 10. априлом, а по архивским подацима из аустријских извора види се да је трајао од 4. до 7. априла, с тиме што је из куле пренијета у Стари Забес и Мијеле код Вира. Његош се сјутрадан, 8. априла, из Беча вратио на Цетиње. Све личности Његошеве пјесме су стварно постојале, чак и Амза Казас (Хамза Казас из Жабљака, преговарач између Његоша и Осман-паше), који се супротстављао Осман-пашиној политици према Његошу. Прекоријевао га је што цабе троши толико злато за подмићивање Црногораца; боље би било да га да турској сиротињи: „благо ће ти штета понијети / ка да ћеш га усут у Бојану / Црногорци бити што су били / на спрдњу ће тебе окренути”¹². Исто то рекао је Његош у поговору ове пјесме: „Ове је године Порта османска, које у одијелу, које у новцу, које у жити и у разним стварима, више од сто тисућа талијерах потрошила да смути и покоље Црногорце; а то је једино из нечесове злобе радила и уз мој пркос само да обори оно правитељство, које сам ја с много мојега труда и кржаве муке у Црној Гори поставио. Али јој би за фајду сва мука, само што толике новце просу и осрамоти себе пред свијетом, показавши му своју опаку и варварску ћуд”¹³.

¹¹ *Кула Ђуришића и Чардак Алексића 1847. У Бечу 1850.*

¹² *Исто, 4.*

¹³ *Исто, 23.*

И стварно се Осман-паша обрукао, јер му ни подмићивање, ни војна надмоћност нијесу помогли да покори Црну Гору. Кулу Ђуришића није могао освојити. Борба се затим пренијела на околину Вира. Против Турака и капетана Маркише Пламенца, који је, с присталицама из Бољевића, Годиња, Лимљана и Глухог Дола био међу нападачима, Перо Томов и његов рођак Ђорђије Петровић поставе своје саборце из Подгора, Брчела, Дупила и Сотонића у фронт према Старом Забесу и Мијелама. Трећег дана боја дошла им је помоћ из Грађана и Ријеке. Осмог јуна је био дан примирја. Побјеђене је чекала освета: запаљене су им куће, а Маркишу је касније убио у Крњицама један младић¹⁴, којега су Турци ухватили и затим објесили у Скадру.

Зла крв и омраза међу Црмничанима, које је посијао Осман-паша, дуго нијесу престали. Которске власти су јављале Губернијалном предсједништву у Задру да су Црмничани стално у завади и да један другог ометају да раде на својим имањима. Убијен је и Марко Пламенац, син покојног попа Јока, који је био Његошев присталица. Због познате црмничке осјетљивости, повод за ову нашу народну трагедију представљан је као лична свађа између Пера Томова и Маркише Пламенца, који „плашећи се владице, пође са 20 Бољевића у Скадар”¹⁵. Истина је да се Маркиша плашио пријеког Његоша, али се не може сакрити чињеница да је злогласни Осман-паша био успио да посвади Црногорце кад им је и иначе — због скапарања од глади — било најтеже. Отуда и изрека за Осман-пашину годину: „Не спомињала се!”, кад се о тој невољи и подјели народа говори.

Али, вратимо се нашој теми. Ако је тачна вијест аустријског конзула у Скадру од 30. априла да је само Селим-бег из Бара држао 1500 наоружаних људи у Сутомору и на Суторману, а по неким другим вијестима и 3000, борба око Вира спада у један од наших великих историјских догађаја. Осман-паша је био наредио Селим-бегу да заузме Лимљане и Бољевиће који су били на страни Турака и да затим, заједно с турском војском која ће бити доведена лађама преко Скадарског језера, запосједне и пазар у Виру¹⁶. У случају да Осман-паша заузме Вир, лишио би Црну Гору, већ непријатељским запосједањем и утврђивањем острва Врањине и Лесендра онемогућено да преко Ријечке нахије излази на Језеро, — и тог јединог још преосталог дијела земље на граници према Скадру, чиме би затворио оба велика црногорска пазара, Ријеку Црнојевића и Вир. То би тек била права омча коју је Осман-паша припремао Црногорцима. Његош је његову намјеру мудро прозрио и споменички свјedoци тог ње-

¹⁴ Ј. Вукмановић, *Црмница*, САНУ, Одјељење друштвених наука 95, Београд 1988, 33, пише да се тај младић презивао Лукућ. Крњичани, на Виру, 10. септ. о. г., су тврдили да је Пекић.

¹⁵ Ј. Вукмановић, *исто*, 32.

¹⁶ Ј. М. Миловић, *Петар II Петровић Његош у свом времену*, 550.

говог великог подухвата и државотворности, поред Лесендра и Врањине, јесу и Кула Ђуришића у Бољевићима, Грможур у Језеру наспрам Годиња и Кулица на Карићу у Виру.

Прву вијест о утврђивању Грможура после Осман-пашина пораза у Бољевићима и Виру послао је которски поглавар Е. Гриј (Griez) у Задар 20. јуна, а већ 26. истог мјесеца јављено је да је Осман-паша дошао на Грможур да лично контролише изградњу тврђаве на којој ће бити постављени топови ради спрјечавања пловидбе на овом, црногорском дијелу Језера и држања Црмничана на узди. Велики број турских зидара и радника са грађевинским материјалом пребачен је 24. и 25. јуна на Грможур. Под заштитом три наоружане лађе, радовима је руководио Хаџи Муфтар Соколи. Неколико стотина Арбанаса под заповједништвом аге Мурта Измаку обезбјеђивало му је прилазе с копна. Истовремено су појачани са 80 људи гарнизони на Врањини и Лесендру. Утврђење на Грможуру је било готово 4. јула и наоружано са три топа од по 18 и 6 фунти које је опслуживало 9 артиљераца и 30 помоћника¹⁷.

На то су Његош и црногорски Сенат одлучили да се подигне кула на Карићу. Већ 17. јула Гриј јавља да су почели радови на утврђивању Вира, на брдашцу Карић. Ј. М. Миловић¹⁸ наводи да је Перо Томов већ 13. јула био наредио „општинама Црмничке нахије, које нијесу пристале уз Турке, да одмах пошаљу све мушкарце способне за оружје и све зидаре у равницу код Вира. Црмничани су се 14. јула скупили код Вира и одмах су, по наређењу Перовом, почели да граде, изнад пазара, на брежуљку Карићу, утврђење Бесац. Мајстори су зидали тврђаву а други су догонили на коњима грађевински материјал. Пословођа радова био је Арбанас Иван који је већином живио у Котору, а радио у Црној Гори. У тврђаву Бесац требало је смјестити педесет пандура чија ће дужност бити да спрјечавају Црмничане-отпаднике да долазе на пазар у Виру и да обрађују њиве у црмничкој равници”¹⁹. Непрецизности вијести које је Гриј добијао од својих повјереника — о називу кулице која се подизала на Карићу а не на Бесцу и о намјери Пера Томова и осталих који су му помагали да подизањем те кулице спријече долазак Црмничана-отпадника на вирски пазар и на њиве око Вира, што није тачно, јер су ти отпадници већ били поражени у Бољевићима и Мијелама; подизање куле на Виру имало је за циљ спрјечавање Осман-паше и његових присталица да заузму Вир, како произлази из свих осталих докумената аустријских и других архива — није уочио ни коментатор Миловић, ваљда зато што су Карић и Бесац два брдашца једно од другог, удаљени 200—300 м, што се и Грију и другима могло учинити да такву

¹⁷ Исто, 558.

¹⁸ Исто, 558, 559, нап. 53. 562.

¹⁹ Исто, 558.

ситницу треба занемарити. Бесац је, међутим, старији, и вјероватно најстарији, вирски топоним, утврђено мјесто с траговима словенске културе из VII—VIII вијека, непосредни продужетак некрополе у Мијелама с остацима те и других култура, већ познатих нашој науци²⁰. На Бесцу је подигнута тврђава (не знамо када) коју су Црмничани с Николом Дупиљанином разорили за вријеме Истраге потурица. Затим је та тврђава оправљена (ни о тој оправци не знамо кад је била), а у току I свјетског рата још и проширена. На Карићу прије грађења њене Кулице није било никаквих грађевина.

Непрецизност о којој је горе речено садржи, чини се, и податак о утврђивању и самог Бесца те исте 1847. године. Горе наведено саопштење, по писму Е. Грија од 17. јула 1847. године, о намјери да се у новосаграђену кулу смјести посада од педесет људи — може бити се односи на смјештај толиког броја ратника у оба утврђења, јер у Кулици не би могло бити више смјештено од 5—6 људи. Зато је и оправдано инсистирање да се Бесац истражи и што прије уреди као изузетно значајан споменик културе и наше историје.

Пригодно говорећи о Кулици у Виру и утврђујући историјску ситуацију у којој је она настала, читав догађај у вези с опасном Осман-пашиним политиком према Црној Гори не треба свести само на збивања око Вира и у вези с њим на 1846. и 1847. годину. Опет се ослањајући на нова документа из аустријских архива, сад можемо да проширимо наш видокрут на главне правце Његошеве борбе. Она, међутим, није била само одбрамбена, мада је готово пола своје владавине провео бранећи Црну Гору од турских напада. Његош је имао и далекосежније планове. То добро показују подаци о куповини топова, о намјерама да сагради ратну флоту на Скадарском језеру, подизање одбрамбених утврђења у Црмници²¹ и на Грахову и отварање мале фабрике барута на Цетињу. Још приликом путовања у Беч 1844. године састао се у Гружу с неколико бродоградитеља и договарао се с њима да му саграде четири или пет бродова топовњача с којима је имао намјеру да поврати отета острва у Језеру²². Из Трста је (на пропутовању за Беч) писао Николи Томазеу, познатом писцу и народољубцу, да му из венецијанских архива пронађе документа о припадности Зете црнојевићкој

²⁰ О. Велимировић-Жижић, у *Arheološki pregled* 8, 1966, 155, таб. XXXIX; П. Мијовић, *Мијелски накит и култна вјеровања*, *Старинар* XXI, 1970, 59—69, таб. I—IV; Исти, *Умјетничко блага Црне Горе*, Београд—Титоград 1980, сл. 61—67.

²¹ Ј. М. Миловић, *нав. дјело*, 512, 558. Осим Кулице у Виру, претпостављало се да би требало подићи још двије, од којих једну на Танкоме рту, према Лесендру.

²² Ј. М. Миловић, *Петар II Петровић Његош у свом вр.*, Тгд, 1985, 513—522.

држави²³. Хтио је да покаже како Црна Гора полаже историјско право на Зету. Тек с њеним присједињавањем Црној Гори престала би глад у његовој земљи а он не би био приморан да Црногорце исељава у Аустрију и Русију. Већ само ово непобитно говори о његовом оштроумном државничком плану који је имао и систематски спроводио у живот у складу с унутрашњим историјски већ зрелим условима за остваривање потпуне независности Црне Горе како од Турске тако и од Аустријске царевине. Спријечила га је у томе политика Аустрије, а предухитрили болест и прерана смрт.

У таквом освјетљењу историјских догађаја у вези с настанком Кулице у Виру треба, коначно, гледати на њен значај. Иако је њена аутентичност сад нарушена насађивањем на њу споменика тринаестојулског устанка, ова кула, поред једне на Хумцу у Грахову, представља једини очувани тврђавски објекат који је Његош подигао. Бар данас, приликом 175. годишњице његовог рођења и 141. годишњице Кулице, требало би то Његошево дјело уредити и презентирати како доликује. И с њим Бесац, јер се у његовој тврђавској језгри налазе остаци онога града који се у „Горском вијенцу” славе као једна од највећих знаменитости црногорске борбе против потурица и за слободу. Ове историографске индиције требало би провјерити архитектонско-археолошким методом истраживања, као што се то мора урадити и кад је ријеч о кули на Хумцу и Грахову и уопште с читавим опусом Његошевих грађевина одбрамбеног карактера. Тако би Виру са два његошевска (с једним који је он опјевао и, можда, оправио, а с другим који је и опјевао и саградио) и трећим — Тринаестојулским спомеником који, величанственији од садашњег и на другом погодном мјесту, треба да подигне читава наша Република — постао оно што је заслужио: један од значајнијих живих свједока наше историје и културе.

PAVLE MIJOVIĆ

WHEN THE NJEKOŠ'S TOWERLET IN VIR WAS BUILT

Summary

In the small Montenegrin town Vir, on the shore of Lake Skadar, two towers were erected: first on the small hill Besac, and second on another still smaller and lower hill in Karić, where the Crmnička and Orahovska Rivers flow into Virštica. On the tower called Towerlet a plaque commemorating the 13th July uprising was mounted, whereby its authenticity was degraded. Until recently, when J. M. Milović published archival documents

²³ Петар II Петр. Његош. Грађа, док. бр. 386, од 15. маја 1847., стр. 443.

from the Guberial Presidium in Zadar no one exactly knew when the Towerlet was built. These documents served as a pretext to dwell in the present article on the circumstances and reasons for its erection.

As soon as Osman Pasha Maslar was appointed the Sandzhak Bey in Skadar he attentively and shrewdly started to bribe and win Montenegrins to his side in order to get them away from Njegoš and to overthrow his government. In 1846/47 great hunger and some epidemic reigned in Montenegro, compelling lots of Montenegrins to go to Skadar in order to buy corn, salt and clothes. Osman Pasha allowed this kind of trade on condition that those who come to Skadar obeyed him. About 600 people from almost all communes along Lake Skadar ran away to Skadar. Certain groups were headed by village chiefs. The gravest form of this treason took place when Captain Markiša Plamenac from the village Boljevići by the Crmnička River left for good.

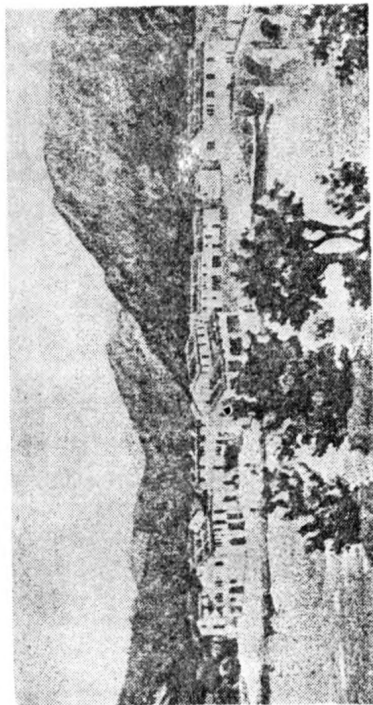
Osman Pasha already in 1843 seized two islands in Lake Skadar, Vranjina and Lesendro, and fortified them with new towers and ramparts, cutting off boat traffic between the upper part of Lake Skadar, held by the Montenegrins, and its lower part kept under the Turkish occupation. Osman Pasha's ultimate goal was to capture Vir, by the Crnojevića River, which was the second Montenegrin market. In this way he could absolutely keep Montenegro from using corn and fish from coastal villages and thus provoke a crisis in Njegoš's reign. But Njegoš suspected Osman Pasha's intentions and almost eight years, until the end of his life, strove to regain Vranjina and Lesendro.

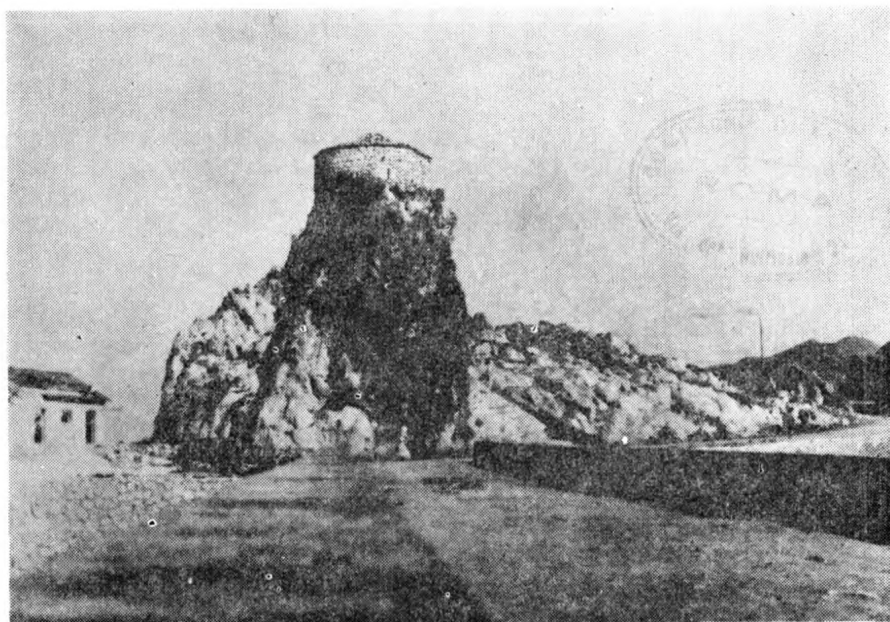
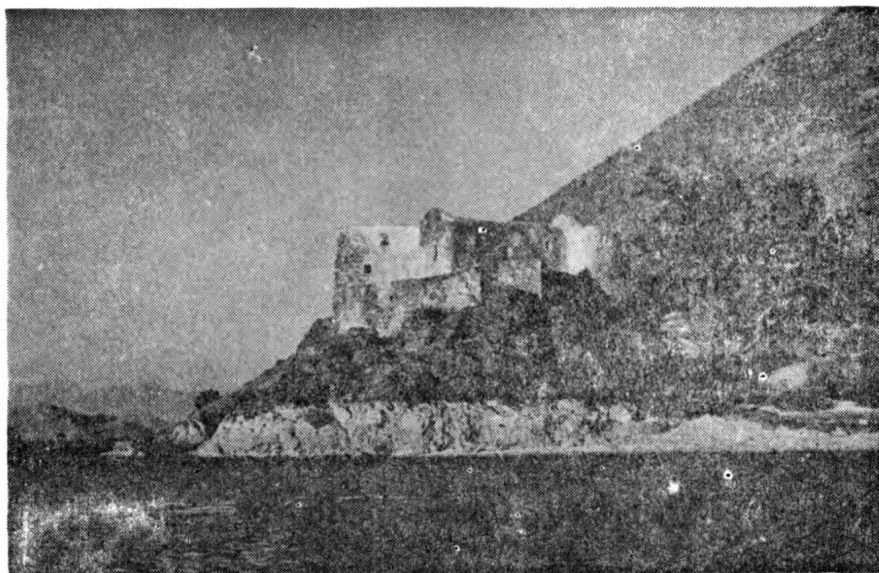
The crisis gained a dramatic character when a group of Montenegrins from around Crmnička River, together with their compatriots, barricaded themselves in the house of Niko Djurišić in Zebes, Boljevića District, and offered strong resistance. Sandzhak Bey of Skadar brought together a big military formation as from across Lake Skadar, so from the neighbouring towns. The battle took place from April 4 to 8. Osman Pasha's army was defeated. Njegoš composed the epic „Kula Djurišića” (Djurišić Tower) in memory of this victory.

In spite of defeat Osman Pasha did not abandon his plan. In order to capture Vir he built a fortification on Island Grmozhur, facing Godinje village. Njegoš answered in kind by building the Towerlet in Vir. It was completed in August 1847. Thus we, using Austrian archival documents, learned about the circumstances and time of its erection. Because the Towerlet, as well as Lesendro, Vranjina, Grmozhur and house of Niko Đurišić in Boljevići represent important cultural and historical monuments, the author pleads for their investigation, preservation and presentation.

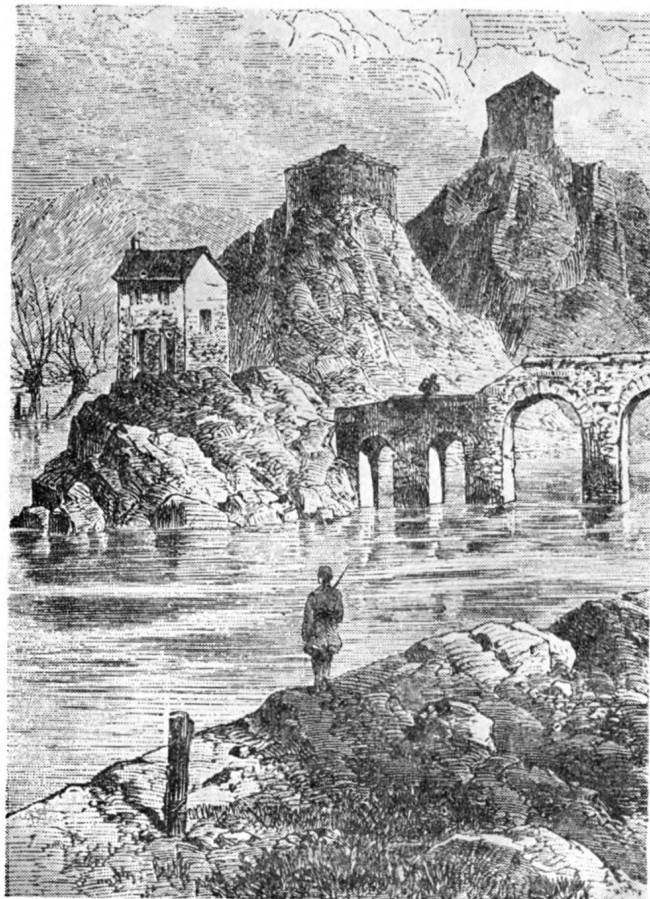
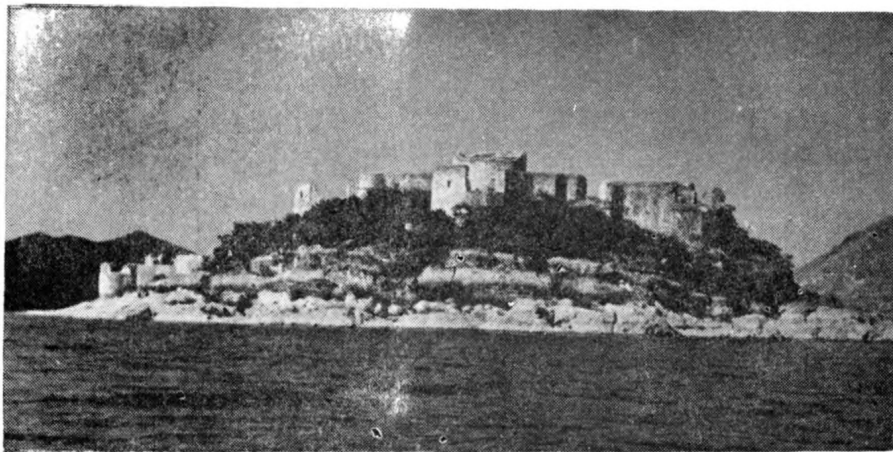

Т. 1. 1 — ВИР НА ГРАВИРИ ИЗ 1878. ГОДИНЕ; НА СРЕДЊОЈ ГЛАВИЦИ СТВАРНИ ИЗГЛЕД КУЛИЦЕ; НА ВЕСИУ СТИЛИЗОВАНА ПРАВОУГАОНА Тврџава 2 — ВИР УОЧИ 1904. ГОДИНЕ СА СТАРИМ МОСТОМ „НА КАРИЋУ“, ИЗ 1888. ГОДИНЕ, ИЗГРАЂЕН ЗА САОБРАЋАЈ ДИЛИЖАНСКИМ КОЛИМА. 3 — ВИР НА ФОТОГРАФИЈИ С КРАЈА XIX ВЕКЕКА

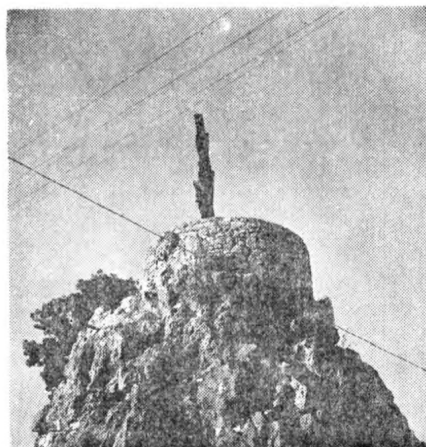
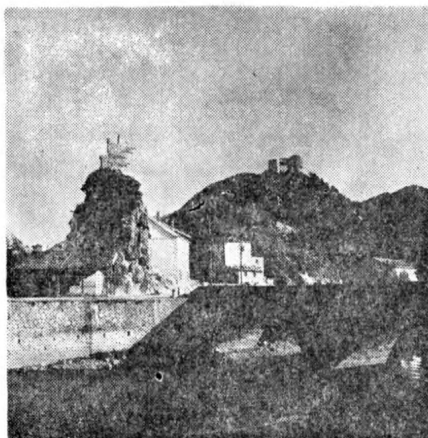
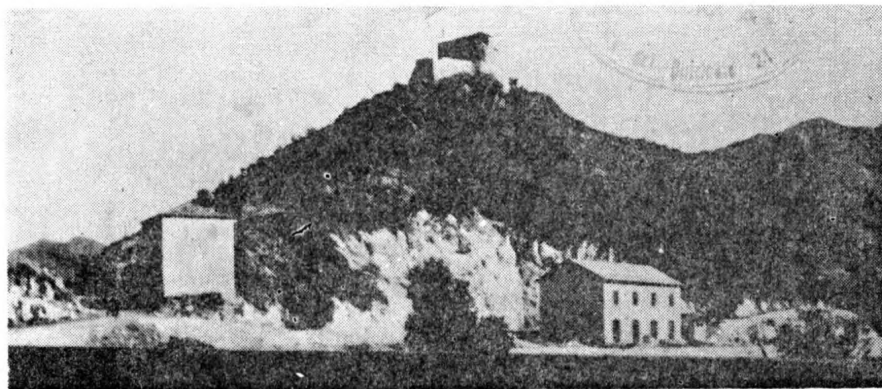

Т. II, 1 — КУЛИЦА НА КАРИЋУ 1909. ГОДИНЕ. ПОСЛИЈЕ ИЗГРАДЊЕ НОВОГ
МОСТА. 2 — ВИР 1909. ГОДИНЕ С КУЛИЦОМ НА КАРИЋУ, ОБНОВЉЕНОМ И
ОГРАДНИМ ЗИДОМ ОПКОЉЕНОМ ТВРЂАВОМ НА БЕСЦУ И ПРИСТАНИШНИМ
ЗИДОМ (ФОТ. ИЗ ЦЕНТРА КУЛТУРЕ, БАР)

Т. III, 1 — ЛЕСЕНДРО С ТВРЂАВОМ ПРИЈЕ ИЗГРАДЊЕ ЖЕЉЕЗНИЧКЕ ПРУТЕ
ТИТОГРАД—ВАР. 2 — КУЛА НА ВРАЊИНИ, НАСУПРОТ ЛЕСЕНДРУ, ПО СЕЉО-
ПУ, ТЕХНИЦИ ГРАЂЕЊА И ПО ФУНКЦИЈИ (ЗАТВАРА ПРОЛАЗ ИЗМЕЂУ ДВА
ОСТРВА) ИЗГЛЕДА ДА ЈЕ ПОДИГНУТА КАД И ЛЕСЕНДРО

Т. IV. 1 — ОБНОВЉЕНА ТВРЂАВА НА БЕСЦУ, С ОГРАДНИМ ЗИДОМ И СТРАЖАРНИЦОМ, 1909. ГОДИНЕ (ФОТ. ИЗ ЦЕНТРА КУЛТУРЕ, БАР). 2 — ВИР ПРИЈЕ ЗЕМЉОТРЕСА 1979. ГОДИНЕ. НА КУЛИЦИ, ИЗМЕЂУ „ТРОШАРИНЕ“ И КУЋЕ, ПОСТАВЉЕН РЕЉЕФНИ СПОМЕНИК ТРИНАЕСТОЈУЛСКОМ УСТАНКУ; НА БЕСЦУ ОБРУШЕНА ТВРЂАВА. 3 — ОСТАЦИ КУЛИЦЕ ИЗ КОЈЕ СЕ ДИЖЕ ЛАТЕРНА СПОМЕНИКА ТРИНАЕСТОЈУЛСКОМ УСТАНКУ